

ΓΝΩΣΤΑ ΚΑΙ ΑΓΝΩΣΤΑ

Γράφει ο Αντώνης Αμπατζής → ampandonis@gmail.com

ΤΟ ΠΑΡΑΔΟΞΟ ΤΟΥ ΔΥΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Εκοντας λίγα χρόνια στην Αυστραλία προσπάθη να καταλάβω τι είναι αυτό που η χώρα αυτή έχει παραπάνω από τους γείτονες της. Η εύκολη απάντηση βέβαια είναι σύμφωνα με τους πολλούς το υπέδαφο της. Μα και οι άλλες χώρες έχουν πρώτες ύλες. Άλλη άποψη για μερικούς είναι ότι η Κίνα είναι αυτή που δίνει δύναμη στην οικονομία της Αυστραλίας είτε μέσω της αγοράς ακινήτων ή με το εμπόριο. Υπάρχουν και άλλες απόψεις σχετικά με αυτό το ερώτημα. Αλλά σίγουρα η απάντηση κρύβεται πιο βαθιά. Πριν λίγο καιρό έπεσε στα χέρια μου ένα βιβλίο του Άγγλου ιστορικού Νάιαλ Φέργκιουσον με τίτλο «Πολιτισμός». Ίσως μέσα από αυτό το βιβλίο απαντηθούν μερικά από αυτά τα ερωτήματα.

Αν το έτος 1411 ήμασταν σε θέση να κάνουμε τον περίπλοκο της Γης, θα θαυμάζαμε την ανέγερση της Απαγορευμένης Πόλης στο Πεκίνο των Μινγκ και την Οθωμανική Αυτοκρατορία να ορθώνεται ακμάζουσα και ισχυρή. Θα θαυμάζαμε την κινεζική τεχνολογία, τα ινδικά μαθηματικά και την αραβική αστρονομία. Αν την ίδια χρονιά διατρέχαμε τη δυτική Ευρώπη, το θέαμα θα ήταν οικτρό. Επρόκειτο για «έναν ελεεινό βαλτότοπο» που συνερχόταν από την επιδημία της πανούκλας και που μασσιζόταν από κακές συνθήκες υγιεινής και πολεμικές συρράξεις. Ο αγγλογαλλικός Εκατονταετής Πόλεμος ετοιμαζόταν να ξαναρχίσει και, γενικά, τα πιο ακμάζοντα τμήματα της Ευρώπης ήταν οι πόλεις-κράτη της βόρειας Ιταλίας: η Φλωρεντία, η Γένοβα, η Πίζα, η Σιένα και η Βενετία. «Η δε Βόρεια Αμερική του 15ου αιώνα ήταν ένας αναρχούμενος αγριότοπος σε σύγκριση με τα βασίλεια των Αζτέκων, των Μάγια και των Ινκα στην Κεντρική και τη Νότιο Αμερική». Ας μην μιλήσουμε για την Αυστραλία η οποία δεν υπήρχε στον χάρτη. Στο τέλος της περιήγησης σας στον κόσμο, η ιδέα ότι η Δύση θα μπορούσε να κυριαρχήσει επί των υπολοίπων για το μεγαλύτερο μέρος της επόμενης χιλιετίας θα σας φαινόταν απόλυτη φαντασιοπληξία. Κι όμως συνέβη.

Κάπου εκεί, στα τέλη του 15ου αιώνα, λοιπόν, τα μικρά κράτη της δυτικής Ευρώπης, «με τα μπασταρδεμένα γλωσσικά τους δάνεια από τα λατινικά (και λίγο από τα ελληνικά), με μια θρησκεία που είχε προκύψει από τη διδασκαλία ενός Εβραίου της Ναζαρέτ, καθώς και με τις πνευματικές τους οφειλές στα μαθηματικά, την αστρονομία και την τεχνολογία της Ανατολής, παρήγαγαν έναν πολιτισμό ικανό όχι μόνο να κατακτήσει τις μεγάλες ανατολικές αυτοκρατορίες και να υποτάξει την Αφρική, την Αμερική και την Αυστραλασία, αλλά και να προσπλυτίσει λαούς απ' όλο τον κόσμο στον δυτικό τρόπο ζωής».

Οι αιτίες

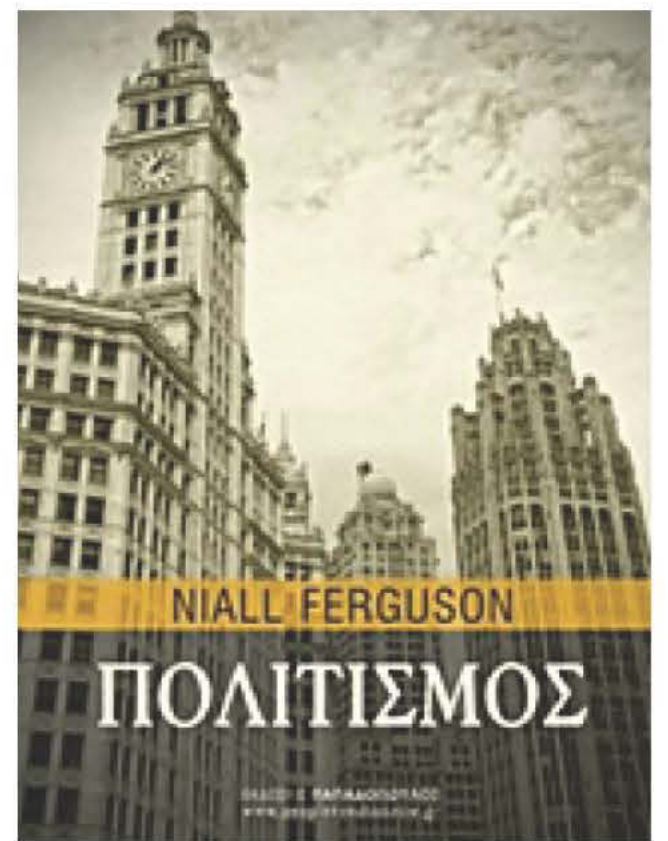
Ο Φέργκιουσον βρίσκει την αιτία σε έξι καινοφανή συμπλέγματα θεσμών, που όλα αναπτύ-

χθηκαν στον δυτικό κόσμο: ανταγωνισμός· επιστήμη· δικαιώματα ιδιοκτησίας· ιατρική· καταναλωτική κοινωνία και εργασιακή ηθική. Αυτά επέτρεψαν σε μια μειονότητα της ανθρωπότητας προερχόμενη από το δυτικό άκρο της Ευρώπης να κυριαρχήσει στον κόσμο για σχεδόν 500 χρόνια. Αυτή βεβαίως είναι μονάχα μία εξήγηση. Μια άλλη, που μάλλον συμπυκνώνει όλα τα παραπάνω, είναι αυτό που ξεκίνησε στη Δύση με δειλά βήματα από τον 13ο αιώνα και που στη συνέχεια πήρε άλλες επιταχύνσεις: η μεγαλύτερη απελευθέρωση του ατόμου από την ομάδα του αίματος και της συγγένειας με συνέπεια τη θέσπιση πιο στέρεων θεσμών και άρα την ανάπτυξη της ατομικής πρωτοβουλίας, των ατομικών δικαιωμάτων κ.λπ.

Σε κάθε περίπτωση, μέσα από τον ανταγωνισμό, ο Φέργκιουσον είδε την αποκέντρωση της πολιτικής και της οικονομικής ζωής, που αποτέλεσε το εφαλτήριο για τη δημιουργία του εθνικού κράτους και του καπιταλισμού. Στην επιστήμη, ο Άγγλος ιστορικός είδε τη μέθοδο μελέτης και κατανόηση του φυσικού κόσμου, η οποία προσέφερε, μεταξύ των άλλων, στη Δύση τεράστιο στρατιωτικό πλεονέκτημα. Στην ιδιοκτησία, είδε το κράτος δικαίου ως μέσο προστασίας των ιδιωτών και ειρηνικής επίλυσης διαφωνιών ανάμεσά τους, που αποτέλεσε τη βάση για την πιο σταθερή μορφή αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Στην ιατρική, είδε τον κλάδο που βελτίωσε το προσδόκιμο ζωής, τόσο στις δυτικές κοινωνίες όσο και στις μετέπειτα αποικίες τους. Στην καταναλωτική κοινωνία, έναν θεμελιώδη τρόπο υλικής διαβίωσης, με την παραγωγή να διαδραματίζει κεντρικό οικονομικό ρόλο και να οδηγεί στη Βιομηχανική Επανάσταση. Τέλος, στην εργασιακή ηθική, ο Φέργκιουσον είδε ένα ηθικό πλαίσιο που προκύπτει κυρίως από την προτεσταντική χριστιανοσύνη και αποτελεί το συνδυαστικό υλικό της δυναμικής και δυναμικά ασταθούς κοινωνίας που δημιουργούν ο ανταγωνισμός και ο καταναλωτισμός.

Ο Φέργκιουσον είδε και άλλους παράγοντες που οδήγησαν στην κυριαρχία της Δύσης, από το κλίμα, τη γεωγραφία ή ακόμα και την τύχη.

«Στις πεδιάδες της ανατολικής Ευρασίας, μονολιθικές αυτοκρατορίες κατέπνιγαν την καινοτομία, ενώ στην ορεινή και διαμερισμένη από ποτάμια δυτική Ευρασία πολυάριθμες μοναρχίες και πόλεις-κράτη επιδίδονταν σε δημιουργικό ανταγωνισμό και επικοινωνία». Επίσης, ο Φέργκιουσον δεν παραλείπει να σχολιάσει ότι παρά τα πολλά και ειδικά εγκλήματα και τη μακροχρόνια καταπίεση της αποικιοκρατίας, ειδικά κατά το δεύτερο ήμισυ του 20ού αιώνα, κατέστη σαφές ότι «ο δυτικός πολιτισμός έγινε κάτι σαν πρότυπο οργάνω-

σης, στο οποίο φιλοδοξούσε να φτάσει ο υπόλοιπος κόσμος».

Η δυναμική της Ευρώπης του 16ου αιώνα και των ΗΠΑ του 19ου και κυρίως του 20ού δεν ήταν μόνον οικονομική. Είχε άλλο βάθος που κάποιος θα μπορούσε να το ονομάσει ανθρωπολογικό: με το που το πρόσωπο έγινε αξία στη Δύση, άνοιξε ο δρόμος για τους θεσμικούς μηχανισμούς που την ανέδειξαν, προσδίδοντάς της σταθερότητα και κυρίως ευελιξία, προσαρμογή, την μοναδική ικανότητα της αυτοκριτικής. Είναι αυτές οι ιδιότητες που, προς το παρόν έστω, απουσιάζουν από τις πανίσχυρες οικονομίες της Ασίας.

Και το μέλλον.....

«Οι πολιτισμοί είναι εξαιρετικά πολύπλοκα συστήματα», σημειώνει ο Νάιαλ Φέργκιουσον στον «Πολιτισμό», προσθέτοντας ότι αποτελούνται «από έναν πολύ μεγάλο αριθμό συστατικών που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και είναι οργανωμένα με ασύμμετρο τρόπο, έτσι ώστε η δομή τους να θυμίζει περισσότερο φωλιά τερμιτών παρά αιγυπτιακή πυραμίδα. Λειτουργούν κάπου ανάμεσα στην τάξη και την αταξία - «στην κόψη του χαύου». Τέτοιου είδους συστήματα μπορεί για κάποιο διάστημα να δίνουν την εντύπωση ότι λειτουργούν με αρκετά σταθερό τρόπο και ότι βρίσκονται σε κατάσταση ισορροπίας, ενώ στην πραγματικότητα διαρκώς προσαρμόζονται. Ερχεται όμως η στιγμή που «μπαίνουν σε κρίσιμη φάση». Μια αμυδρή αναστάτωση μπορεί να πυροδοτήσει μια «μετάβαση» από καλοήθη κατάσταση ισορροπίας σε κρίση - ένας και μόνο κόκκος άμμου προκαλεί την κατάρρευση ενός φαινομενικά σταθερού κάστρου από άμμο».